T.C.
DİYARBAKIR VALİLİĞİ

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
1974

DİYARBAKIR 2

NEBİLER, SAHABİLER, AZİZLER VE KRALLAR KENTİ

12-13 Nisan 2010
Diyarbakır

T.C.
DİYARBAKIR VALİLİĞİ

DİYARBAKIR VALİLİĞİ KÜLTÜR
SANAT YAYINLARI: 2

Genel Koordinatör
Mustafa CAN
Diyarbakır Vali Yardımcısı

Proje Koordinatörü
Mustafa TEMEL

Proje Ekibi
Pınar GÜRHAN
Güldan ÖZGÜN
Zafer LAÇİN

T.C. Diyarbakır Valiliği
www.diyarbakir.gov.tr
www.diyarbakirkulturturizm.org

ISBN: 978-605-363 -798-1
Yayın Tarihi: Haziran 2013
Baskı: 2. Baskı -1.000 Adet

Grafik Tasarım
Aral Grup
+90.312 433 2725

Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. ve Tic. İşl.
Örnek San. Sit. 1. Cad. 358. Sok.
No: 11, Ostim/Ankara
Tel : 0312 354 9131
Fax : 0312 354 9132

© Bu eserin bütün yayın hakları Diyarbakır Valiliği'ne aittir. Yayıncının izni olmaksızın kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz.

Bu kitap, Diyarbakır Valiliği'nin Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen "Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı" kapsamında uygulanan "Diyarbakır Kültürel Mirasının Tanıtımı Projesi" ile bastırılmıştır. Tüm tebliğlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Kalkınma Bakanlığı ve Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın görüşünü yansıtmaz.

Günümüzde Diyarbakır Keldanileri

Yrd. Doç. Dr. Muharrem YILDIZ

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Keldaniler, Doğu kiliseleri içerisinde Hıristiyanlığı ilk kabul edenlerdendir. Kökenleri en eski Mezopotamya uygarlıklarına dayanmaktadır. Asurî ve Nasturilerle aynı tarihi, dili ve kültürü paylaşan Keldanilerin en belirgin farkı Hıristiyanlığı kabul etmelerinden bu yana Katolik olmaları ve sonradan Vatikan'a bağlanıp Papalığı doğrudan tanımalarıdır. Diyarbakır'da Dört ayaklı minarenin hemen yakınında ve mahalle arasına sıkışmış bir kilise vardır. Mor Petyûn Kilisesi-Kildanî Katolik. Bugün bu kilisenin çok az mensubunun kalması ve çeşitli sebeplerden dolayı yurt dışına göç etmeleri yüzünden sahipsiz kalma durumuyla karşı karşıyadır. Başta Yusuf Karadayı olmak üzere birkaç fedakâr cemaat mensubunun gayretleriyle tamir ve bakımı yapılarak yıkılmaktan kurtulmuştur. Patrikliği kapalıdır. Diğer Keldani cemaati ile bağlantılarını İstanbul Patrikliği kanalıyla sağlamaktadırlar. Kilise âyinleri din adamları olmadığı için, Meryem Ana Süryani Kilisesi Rahibi Yusuf Efendi tarafından ifa ve idare edilmektedir. Okuyucuya Kilise içerisinden seçtiğimiz ikona ve mihrap resimleriyle bir fikir vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mor Petyun- Keldani-Konsil- Patrik- Hıristiyan-Monofizit

ABSTRACT

Keldaniler, was at first to accept Christianity in the Eastern churches. The origins are based on the ancient Mesopotamian civilizations. Nestorian Assyrians and the same history, language and culture share the most obvious difference Keldanilerin considerably since Catholic Christianity to be accepted and later connected to the Vatican and papal recognition directly. Four-legged in Diyarbakir in the minaret and the nearby neighborhoods are squeezed between a church. Chaldean Catholic Church, Petyûn purple. Very few members of these churches remain today, and a variety of reasons, remain unclaimed due to migration abroad are faced with a situation. Few devoted primarily to Joseph Karadayı efforts of members of the community by doing repairs and maintenance have been saved from being demolished. Patriarchate is closed. Other Chaldean Patriarchate in Istanbul, through the community and provide a connection. For clergy and church services there, the Virgin Mary Assyrian Church Fathers, and the administration is performed by Yusuf Effendi. Select the icon from within the Church and to the reader that we have tried to give an idea of the niche image.

Keywords: Purple Petyun-Chaldean-Council-Patriarch-Christian-Monofizit

KELDANİ KELİMESİNİN ETİMOLOJİ

Keldani ismi ilk kez Babil yönetimine geçen Kaldî Hanedanıyla (m.ö. 6. yy) ortaya çıkmış ve Keldanilerin ülkesine Eski Yunan (Helen) kültüründe Kaldi Ülkesi **Eski Yu.**, Kaldaya; **Ak.** mt Kaldu, **İb.** כשדים, Kadim, **Ar.** كلدان, Keldan)denilmiştir. Keldan veya Keldea, Mezopotamya'nın en güney kısmını, civarındaki günümüz Kuveyt'i ve Basra Körfezi' nin çevresindeki kıyılarını kapsardı. Kaldî ismi, Latince "occultus" (sır-gizem) isminden, "okült ile (veya okültizm ile) uğraşan anlamına gelir. (Latince *occulere* (gizlemek, üstünü örtmek) fiilinden). Kitab-ı Mukaddes'te, "Keldani" ismi **yıldızbilimci** veya **kâhin** anlamlarında geçer. **Türkçe**'deki Keldanî ismi, Arapça›dan geçmiştir. Arapça'da Keldan'a nispet î›si eklenerek *Keldanlı* anlamında türetilmiştir. Kürtçe'de Keldanî (کەلدانی) kelimesi *Kûldanî / Kildanî* (*kûl/kil*= çadır, *danî*=kuran) (çadır kuranlar, göçmenler) anlamlarına gelirse de Keldanilerin isminin etimolojik kökeni değildir.[1]

Keldanîlerin ana dilleri Suritçe'dir. Alfabeleri Sami dil grubundan sayılmakta ve Hz. İsa'nın konuştuğu dili kullanmaktadırlar. Doğu ve Batıda yaşayanların arasında bazı şive farklılıkları görülür. İbadet dilleri Âramice'dir. Türkiye Keldanileri Türkçe, Irak Keldanileri ve Nesturileri Arapça konuşsa da ayin dilleri Aramicedir. Suriye ve ırak gibi ülkelerde yaşayanların günlük hayatta kullandıkları dil ise Arapçadır.[2] Genelde içinde yaşadıkları toplumun dilini kullanmaktadırlar.

1 *"http://tr.wikipedia.org/wiki/Keldaniler"*

2 *Tezokur, Hadi Yrd. Doç. Dr.; I. Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır, 25-27 Mayıs 2009, Tebliğ: Diyarbakır'da Ayakta kalan Üç Kilise, Diyarbakır Valiliği Şubat 2010 s.191.*

KADİM HALK KELDANİLER

Keldaniler; Babil etrafında devlet ve makam sahipleri olan eski kavimlerden bir topluluk olup; özellikle ilimde ve astrolojide şöhret kazanmışlardı. Yaşadıkları yerler, Babil, Asur ve Cezire denen Fırat ve Dicle arasındaki bölge idi. Bunlar Süryanilerin atalarıdır.[3] Şemseddin Sami "Kamus'ul-A'lam'ında; Keldaniler en evvel medeniyete nail olan Hey'et ve Nücûm ilmine nail olan ümemi kadimeden....." dir, der.[4]

Keldanî, Kaldeli anlamına gelir. Irak'ın *Kalde* bölgesine mensup oldukları ve bu bölgenin insanı anlamında *Keldani* denilmiştir. Keldanileri Asurlular içinde sayan tarihçiler olduğu gibi Urartu medeniyeti içinde görenlerde vardır. "*Doğu Hıristiyanlığı*" tanımı içinde kendilerini ifade ederler. Bu bölgede 2 bin yıllık bir tarihî geçmişe sahiptirler.[5]

Keldaniler, Keldani Katolik Kilisesi'ne mensup Süryanilerdir. Papa'nın otoritesini kabul etmekle beraber kendi inanç sistemlerini korumuşlardır. Efes Konsili'nden sonra bağımsız bir Diofizit kilise kuran **Nasturiler** Hindistan ve Ortadoğu'da yayılmışlardır. 1304 yılında Nasturilerin bazıları Katolikliği benimsemişlerdir. Yeni kurulan bu kiliseye Keldani kilisesi ve bu tarihten sonra katolikliği benimseyen Nasturîlere de Keldani adı verilir.[6]

Mezopotamya'nın en eski, kadim halklarındandır. Lozan'dan sonra oluşan sınırlar göz önünde tutulduğunda Keldanîler'in çoğunluğu Irak'ta yaşamaktadır. Sonra Suriye ve Türkiye gelir, Lozan Antlaşması'nın azınlık saymadığı Doğu Hıristiyanlarındandır. Patrikleri Kardinal *Mar Emanuel III Delly*'dir. Irak'ın eski lideri Saddam Hüseyin'in başbakan yardımcısı Tarık Aziz, günümüzde en tanınmış Keldanilerdendir.[7] Irak'taki yaklaşık yarım milyon Hıristiyan'ın çoğunluğunu Keldaniler oluşturur.[8] Sadece Musul'da yaklaşık 50 bin Keldani yaşamaktadır. Bugün için Patriklik Merkezi Irak Bağdat'tır

Irakın Botan vadisinde 12 köyde yaşayan 5.000 kadar Keldani; ibadetleri 1920'li yıllarda yasaklanınca Suriye'deki ve Türkiye'deki Süryani Kilisesi'nin himayesine girmişlerdir. Keldanilerin binlerce yıllık var oluş destanları, Irak'ın işgaliyle trajik bir yok oluş hikâyesine döndü. Saddam öncesi ve sonrası onlar için de bir şey değişmedi. Irak'a özgürlük getireceğiz diyen işgal güçleri Keldanîler için tam bir felâket oldu. Yerlerinden yurtlarından oldular. Yüzyıllardır yaşadıkları topraklarını terk etmek zorunda kaldılar.

Asurî toplulukların yaşadığı ülkelerden biri de Türkiye'dir. "Ülkemizde üç grup azınlık vardır ki; bunlar Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar... Bu nedenledir ki, kendisi de Süryanî olan Horepiskopos *Aziz Günel*; "Süryaniler kendilerini azınlık saymazlar, çünkü yabancı ülkelerden gelme olmadıklarına gibi dış ülkelerde de, kendi ırk ve mezheplerinde kurulmuş bir devletleri yoktur. Bundan dolayı Süryanîler kendilerini Türk Süryanileri olarak bilirler, Türklükleriyle övünür, şeref duyarlar." demektedir.[9] Ancak Kadir Albayrak'ın izlenimlerine göre bu anlayış açıkça dile getirilmezse de, git gide terk edilmektedir. Özellikle Süryanilerin bu yöndeki istekleri devlet yöneticilerimize götürülmekte olumlu ve önemli gelişmelerin sağlandığı vurgulanmaktadır.[10]

Ülkemizde 1980 genel nüfus sayımında yaklaşık 10 bin Keldani nüfusu olduğu tespit edilmiştir. Bu nüfus günümüzde Avrupa'ya olan göçle daha da azalmıştır. Keldaniler, Doğu Suriye Kilisesi'ne

3 *Albayrak, Kadir; Keldaniler ve Nasturiler, Vadi Yayınları, Ankara Ekim 1997,s.23.*
4 *Şemseddin Sami, Kamus'ul-A'lam, , Mihran matbaası, İstanbul 1314, c5, s.3874.*
5 *Albayrak, Kadir; Keldaniler ve Nasturiler, s.229.*
6 *Albayrak, Kadir; a.g.e, s.228.*
7 *http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080313_chaldeans.shtml*
8 *Tezokur, H.; A.g. tebliğ, 2010 s.190.*
9 *Güneri,Hasan; "Azınlık vakıflarının İncelenmesi", Vakıflar Dergisi, V.G.M.Y.,sayı 10, Ankara (tarihsiz),80.*
10 *Albayrak, Kadir; a.g.e, s.120–121.*

kendilerini bağlı görseler de üç aşamada, 1553, 1681 ve 1830 yıllarında olmak üzere üç ayrı zaman diliminde Roma Kilisesi ile birleşmişlerdir. Paşpiskoposlukları İstanbul'dadır. Keldaniler, Diyarbakır ve Mardin'de Kiliselerinin vakıflarını da kurmuşlar ancak, cemaatteki azalma nedeniyle bu kiliseler işlerliklerini kaybetmişlerdir. Ayrıca İstanbul da, Keldaniler›in göç ettiği bir ilimizdir. İstanbul'da 1000 civarında oldukları tahmin edilmektedir. Keldanilerin İstanbul'da St. Antuan Kilisesi'nin altında bir kiliseleri ve "İstanbul Keldani Cemaati Vakfı" adıyla faaliyet gösteren bir de vakıfları bulunmakta ve vakfın başkanlığını *Yakup Samanoğlu* yapmaktadır.[11] Türkiye'de ise Keldani Kilisesi'nin merkezi İstanbul Beyoğlu ilçesindedir. T.C. Keldani Katolik cemaat vekili *François Yakan*'dır.[12]

Türkiye'deki topluluk, daha çok Süryanilerden yani Irak'taki Nesturi ve Keldanilerin daha batıdaki akrabalarından oluşmaktadır. Beytüşşebap Türkiyeli Keldanilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdendi. Fakat şimdi sadece bir köyde birkaç Keldani aile olduğu söylenmektedir. Ayrıca Türkiye'de Keldaniler, İstanbul, Diyarbakır, Mardin, Midyat, Mersin, Bitlis, Maraş ve Urfa Cizre, Siirt ve Hakkâri'de yaşadılar az da olsa hala yaşayanlar da bulunmaktadır. Sayıları son yüzyılda her geçen gün azalmıştır. Diyarbakır'da ise kayıtlı bir cemaati bulunmamakla[13] birlikte Süryani Meryem Ana Kilisesi'nin ayinlerine iştirak etmektedirler veya oradan din adamı desteği almaktadırlar.

Nasturi anlayışına bağlı olan Keldaniler ile Katolik kilisesine bağlı olan Keldaniler›in ayin usullerinin diğer Hıristiyan ayinlerinden farklılıklar taşıdığı bilinmektedir. Mezopotamya ve Anadolu kültürlerinin dinsel kültürlerle de etkileşim içinde olmaları kaçınılmaz bir durumdur.

DOĞU HIRİSTİYANLARI KELDANİLER

Tevrat'ta yer alan anlatımlar ve konuştukları dilin kökeni ile ilgili yapılan araştırmalar, Keldanilerin geçmişleri M.Ö.2000 yıllarına kadar uzanan Asur kökenli bir etnik topluluk olduklarına dair güçlü bir kanaat oluşturmaktadır. M.S. III. yy.'dan başlayarak Hıristiyanlığın Mezopotamya'da yayılmasıyla birlikte Doğu Hıristiyanlığı'nın gelişimi de başlamıştır. Görüş ayrılıklarının giderilebilmesi için 431 yılında toplanan Efes Konsülünde de bir uzlaşma sağlanamayınca çeşitli zıtlaşmaların ortaya çıkması engellenememiştir. Bu arada yapılan baskılara ve Antakya Ekolünün kapatılmasına rağmen Urfa Ekolüyle devam etmiş ve o da kapatıldıktan sonra Nusaybin'de Doğu Kilisesinin öğretileri sürdürülmüştür. Zamanla 4. yüzyıl sonunda bir kısım Keldaniler, Nasturiliği benimseyerek Doğu Hıristiyanları arasında yer almışlardır. Nasturiler daha sonra pek çok ülkeye yayılmışlar, Buralara kadar yayılmalarının sebebi Nastur'un Diofizit doktrininin batı kilisesi tarafından aforoz edilmesidir.[14] Keldaniler'in bir kısmı da Roma'nın otoritesini kabul ederek Katolikliği benimsemişlerdir. Roma-Bizans kilisesi arasındaki görüş ayrılıkları sonucunda Doğu Hıristiyanlığı içinde Süryanilik ve Yakubilik de yer almaktadır.

Osmanlı belgelerinde Keldanilerin sayıları ile ilgili pek az bilgi verilmektedir. Örnek olarak 21 Zilhicce 1286/12 Mart 1869 tarihli Diyarbakır Tahrir Müdürlüğünün açıkladığı bir cetvelde, Dönemin Diyarbakır'ını anlatırken şehirde (...) 3 Ermeni, 1 Protestan, 1 Rum, 1 Rum Katolik 1 Keldani, 1 Süryani, 1 de Yahudi mektebinin olduğu açıklanır. Belgelerde ağırlıklı olarak bilgiler, din adamı atama, kilise tamiri, Keldanilerin çevreyle olan münasebetleri hakkındadır... Cumhuriyet döneminde 1927–1990 yılları arasında yapılan 13 nüfus sayımının 7'sinde Din ve buna bağlı olarak Hıristiyanlara Katolik, Ortodoks, Protestan ve Gregoryen mezhepleri de sorulmuştur. Ana dilin de sorulduğu bu sayımlarda hiç kimse din olarak Keldanî veya dil olarak Keldanice şeklinde cevap vermemiştir.[15] Aynı durum Süryani-

11 Albayrak, Kadir; a.g.e, s.128.
12 Merkez bina adresi, Hamalbaşı caddesi, No.48. Beyoğlu/Istanbul, Tel/Fax:0212–252 34 49.
13 www.ajans3g.com/haber/yazar.asp?
14 Albayrak, Kadir; a.g.e, s.229.
15 1927–1990 Genel Nüfus Sayımlarında Kullanılan Soru Kâğıtları, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara(Tarihsiz)

ler için de geçerlidir. Bunun sebebi de muhtemelen her iki grubun azınlık statüsünde olmamalarıdır.[16]

Hana Isa, Diyarbakır'da bugün çeşitli mezheplerden 15 ailenin yaşadığını tespit ettiklerini söylüyor.[17] Bunlardan yaklaşık olarak 5 ailenin Keldanî olup, bunların da 20–25 kişilik bir nüfusa sahip olduğu ifade edilmektedir. Diyarbakır'daki Keldanîlerin Diyarbakır Keldanî Kilisesi Vakfı adıyla faaliyet gösteren bir vakıfları bulunmaktadır. Vakıf başkanı kuyumculuk yapan Yusuf Karadayı'dır.

Ancak vakıf imkânlarının Kilise'nin tamir ve bakımına yetmediği gibi ayakta zor durmaktadır. Nisan 2010 da yaptığımız son görüşmemizde Vakıf başkanı Yusuf Karadayı bize kiliseyi gezdirdi. Tamir çalışmalarının başladığını gördük. Türkiye'deki Keldaniler sadece bu cemaatle sınırlı değildir. Türkiye'ye mülteci olarak gelen 3 binden fazla Iraklı Keldani de hâlen İstanbul'da yaşıyor. Keldaniler pazar ayinini Taksim'deki Sen Antoan Kilisesi'ndeki küçük bir mekânda yapıyor. Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı saf durup dualar edip, ilahiler okuyorlar.

DOĞU VE BATI HIRİSTİYANLIĞI ARASINDA TEMEL GÖRÜŞ AYRILIKLARI

Burada kısaca Doğu Hıristiyanlığı ile Roma kilisesi arasındaki temel görüş ayrılığına değinmekte yarar var. İki kilise arasındaki görüş ayrılığı Monofizit ve Diofizit görüşler olarak ikiye ayrılırlar. Bu görüşler İskenderiye Kilisesi ile Antakya Kilisesi arasındaki İsa'nın tanımlanmasında odaklanmaktadır. Bu konuda çok ciddi fikri çatışmalar olmuş bazı din adamları imparator tarafından sürgün edilmiş, hapse atılmış, öldürülmüş veya batı kilisesi tarafından aforoz edilmişlerdir.[18]

Konsiller, Hıristiyanlar arasında, ortaya çıkan görüş ayrılıklarını ve farklılıklarını gidermek için başvurulan bir yoldur. Genellikle de anlaşmazlıklar Tanrı anlayışı ve İsa'nın tabiatı konusunda olmuştur. Bundan dolayı Konsil toplama Hıristiyanlıkta bir gelenek hâline gelmiştir. İlk konsil M.S. 49 yılında Kudüs'te ***"Havariler Konsili"*** adı verilen bir konsildir. Bu Konsil, sorunlara çözüm bulmak yerine ilk ciddi teolojik ihtilafı da ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu ilk Konsilden sonra "***Yahudi- Hıristiyanlar***" ile *Pavlos*'un görüşünü benimseyenler şeklinde iki grup oluşmuştur. Bu oluşum, Hıristiyanlar arasındaki ilk bölünmenin de başlangıcıdır.[19]

Keldaniler monofizittirler

Monofizit görüşe göre; İsa'da var olduğuna inanılan İnsani ve Tanrısal tabiatların katışma ve değişme olmaksızın tek bir tabiatta birleşmesi ve tek tabiata dönüşmesidir. Buna göre kelam İsa ile birleşmeden önce de İsa Tanrı idi ve Meryem'den doğan çocuk (İsa) tam bir insan ve tam bir tanrıdır. Dolayısıyla da Meryem Theotokos yani **Tanrı'nın annesi**dir. İsa'da bulunan Tanrılık ve İnsanlık özellikleri değişmeksizin birleşmişlerdir ve birbirinden ayrılamazlar, dolayısıyla haç üzerinde acı çeken İsa'nın sadece insani doğası değil aynı zamanda da tanrısal doğasıdır.

Bu gün Monofizit görüşte olan kiliseler şunlardır:

Ermeni Apostolik Kilisesi (Gregoryen)

Süryani Kadim Kilisesi (Yakubi)

İskenderiye Kıpti Kilisesi (Koptik)

Habeş Kilisesi.

Şam Kilisesi (Evanjelist)

Bu kiliselerin her birinin kendi Patriği ve patrikliği bulunmaktadır.

---

16 *Albayrak, Kadir; a.g.e.,s.123.*

17 *Hana İsa, "Gezi Raporu", Hujada Dergisi, sayı 1, Ocak 1995, s.29.*

18 *Dvornik, Francis; Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev: Prof. Dr. Mehmet Aydın, T.T.K. Yayınları, Ankara 1990 s.12–16.*

19 *Küçük, A. Prof. Dr. -Tümer G. Prof. Dr., Küçük, M.A. Dr., Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2009 s.394-395.*

Diofizit Görüşte ise; İsa'ya 30 yaşındayken Kelam inmiştir. O zamana kadar Meryem'den doğan İsa saf ve günahsız bir insandır. Tanrılık vasfının ancak Kelam geldikten sonra meydana geldiğini ve ancak o zamandan sonra hem insan hem de tanrı karakterlerinin her ikisini de taşımaya başlamıştır. Meryem'in, Tanrı olan İsa'nın değil, insan olan İsa'nın annesi olduğu kabul edilir.

Keldaniler Kendilerine Has Giysileri ile Dikkat Çekerler

Keldaniler kendilerine has giysileri ile dikkat çekmektedirler. Uzun entarileri, özel düğmeleri, yemenileri, yün çorapları, özgün kasket ve yelekleri ile diğer Güneydoğululardan ayrı özellikte bulunuyorlar. Kılık kıyafet bakımından Kürtlere benzedikleri için çoğu insan onları Kürtler ile karıştırır. Erkekler poşi yerine küçük bir külah giydikleri için Kürt erkeklerden fark edilebilirdi. Bu giysiler şehirlerden ziyade dağ köylerinde hâlâ giyilmektedir. Şehirlerde yaşayanların çoğu Avrupaî giysileri benimsemişlerdir.[20] Kadınlar, diğer doğu kiliselerinde olduğu gibi yüzlerini örtmezler. Yabancılarla ve arkadaşlarıyla herhangi bir kısıtlama veya engelleme olmadan rahatça iletişim kurabilmektedirler. Kadınlar ipek, madeni paralar ve boncuklarla süslenmiş küçük bir kep giyerler. Çok uzun olan saç örgülerine, üzerine iliştirilmiş mavi boncuklarıyla siyah yün örgüler eklenir...[21] Giysiler hakkında verilen bu bilgiler, bugün için nostaljik olsa da, Paskalya Bayram'larında görülmektedir. Birçok tarihçi, din bilimci, sosyolog ve antropolog; Keldaniler'in tarihini, dinsel özelliklerini, dil ve alfabe özellikleri ile etnik kimliklerini birlikte işliyor. Keldaniler, kapalı bir toplum yapısı içinde bulunuyorlar. Akraba evliliği yok. Son yıllarda Nasturiler ve Süryaniler ile Keldani iki cinse de eşit kolaylıklar getiren evlilikler görülüyor.[22]

Foto: Fatih Pınar- Atlas Dergisi/www.kesfetmekicinbak.com/kultur/din/05704/[23]

DİYARBAKIR MAR (AZİZ) PETYUN KELDANİ KİLİSESİ

Keldaniler hakkında bu genel bilgilerden sonra Diyarbakır Keldani Kilisesi hakkında tespitlerimizi paylaşmak istiyorum. Diyarbakır'da İslamiyet öncesinde de birçok değişik din inanç ve kültürlere mensup toplumlar yaşamıştır. Bunların belli başlıları; Şemsiler/Harraniler, Musevîler, Hıristiyanlardır. Hıristiyanlar da kendi aralarında Gregoryan (Ermeni), Yakubî (Süryani Kadim), Ortodoks (Rum), Asurî (Nasturî) ve Keldanî olmak üzere değişik

20 *Albayrak, Kadir; a.g.e.,s.161.*
21 *Stanford,Irak Asuristanı'nda...,10'dan Albayrak, Kadir alıntısı, a.g.e.,s.161*
22 *www.ajans3g.com/haber/yazar.asp? Paşa Imrek;13 Aralık 2008, 08:18.*
23 *Foto: Fatih Pınar- Atlas Dergisi/www.kesfetmekicinbak.com/kultur/din/05704/*

kollara ve mezheplere ayrılmışlardı. Bu dönemde Süryani, Keldani, Nasturî, Ermeni ve Rumların ibadet ettiği 22 kilisenin bulunduğundan söz edilmektedir.[24] Bugün sadece ayakta kalan ve işleyen üç kilise vardır. Bu kiliselerden bir tanesi de ***Mar (Aziz) Petyun Keldanî Kilisesi***'dir.

Diyarbakır Keldani Kilisesi kesme bazalt siyah taş kullanılarak yapılmış bir yapıdır. 4. asır sonlarında yapılmış, zamanla yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. En son inşası 17. asırda olmuştur. İç alanı en ine gelişen ve doğu yöne yönelen dört nefden oluşur. Tavan yüksekliği ve kemerleri, kilisenin boyutuna bağlı olarak daha alçak tutulmuştur. Bunu apsis kanadı tamamlar. İlk doğu nef 2.88m., ikincisi 2.90, üçüncüsü 2.80 ve doğudaki son nef 2.72m enindedir. Çapı 0.38m gelen altı kolonun alt başlıkları, yükseltilen akça geçmez döşeme kaplamasına gömülüdür.

Doğu Avlusu Sokak kapısından iki kemerli bir revağa girilir. Güneyindeki avlunun sonunda da bunun aynısı bulunmaktadır. Soldaki kapı dan sonradan yapıldığı belli olan kilisenin lojmanına ulaşılmaktadır. Giriş eyvanının üstü yine lojmandır ve avluya üstü yuvarlak kemerle örtülen beş pencere ve bir kapıyla açılır. Bağlantısı doğusundaki lojmandan bir sahanlıkladır. Kilise apsis kanadı bu avluya bakar. Çan kulesi de bu yöndedir.

Kiliseyi gezerken duvarda asılı bir bilgi levhası dikkatimizi çekti. Levhada Mar Petyun Kilisesi hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

DİYARBAKIR MAR (aziz) PETYUN KİLİSESİ NE ZAMAN KURULDU?

"Diyarbakır'da 3.yy.ın sonlarında birçok kiliselerin kurulduğu tespit edilmiştir. Doğu kilisesi bu aziz(Mar Petyun) adına birçok manastır ve kilise kurulmuştur. Bu kiliseler o günden bu güne kadar tüm dinlere bağlı insanlar tarafından ziyaret edilip dilekte bulunarak adaklar sunulmakta. Birçok insanın dileğinin yerine geldiği söylenmektedir. İşte Diyarbakır kilisesi bu ziyaretlerin bir kanıtıdır. Diyarbakır M:Ö. ve M.S. Birçok inanç, kültür ve diller merkezi olmuştur. Diyarbakır Mar Petyun Kilisesi'nin kesin kuruluş tarihi tam bilinmemektedir. Büyük ihtimalle 4. asrın sonlarında veya 5. asırda inşa edilmiştir. Tarih içerisinde, birkaç sefer yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. En son 17. asırda inşa edilen Diyarbakır Mar Petyun Keldani Kilisesi uzun zaman da patriklik merkezi olmuştur. Günümüzde bu kilise halka açık olup her çeşit inanca sahip insanlar tarafından ziyaret edilmeye devam etmektedir."

Bu Kilise halka açıktır ve her türlü inanca sahip insanların gezip dolaşabileceği bir yerdedir. Kilisenin bir papazı bulunmamaktadır. Ayinlerini Meryem Ana kilisesi rahibinin katkısı ile yapmaktadırlar. Diyarbakır şehir merkezinin dışında Keldani nüfusunun bulunmadığı tahmin edilmektedir.[25] Genellikle, Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi Rahibi Yusuf Efendi tarafından, ayin yapılır. Gezilmesi, görülmesi ve korunması gerekli bir mekândır.

24 *Yıldız, Muharrem, Yrd. Doç. Dr.; I. Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır, 25-27 Mayıs 2009, Tebliğ: Diyarbakır'da Hıristiyan Rumlardan Arda Kalanlar, Diyarbakır Valiliği Şubat 2010 s.194.*
25 *Albayrak, Kadir; a.g.e.,s.124.*

Tarihte Diyarbakır'da Keldanî Patrikliği

Diyarbakır ve Musul'daki iki ayrı patriklikti. 18. yüzyılın ortalarında Diyarbakırlı bir başpiskopos Yusuf (Josef) de papadan patriklik onayı almıştı. Bu durum papanın Doğu Hıristiyanlarına güvenemediğini ve aralarındaki her türlü ihtilaftan faydalanma politikasını gözler önüne sermektedir. 1827'de Diyarbakır patrikliği silsilesinin son patriği V. Yusuf'un ölümü ve Roma'nın Musul'dan yana tavır sergilemesi ile geriye bir tek Musul patrikliği kaldı.

Diyarbakır Keldani Patrik Binası

19. yüzyılda Osmanlı sınırlarında teşkilatlanmaları şöyle özetlenebilir: Basra ve Tevabii, Diyarbakır ve Meyyafarikin ve tevabiî, Mardin ve Nusaybin ve tevabiî, Siirt ve tevabiî, Cizre ve tevabiî, İmadiye ve tevabiî, Kerkük ve Erbil ve tevabiî, Süleymaniye ve tevabiî, Zaho ve tevabiî'nde serpiskoposluk. 1869–1905 yılları arasında Diyarbakır'da serpiskopos olarak *Bedros Efendi* vardı.

Dört ayaklı minare, Keldani kilisesi, Surp Gragos kilisesi-Tarihte Günümüzde Şeyh Mutahhar Camii minaresi-Keldani çan kule

MOR PETYÛN KİLİSESİNİN İÇ KISMINDAN GÖRÜNTÜLER

Giriş

Vakıf Başkanı Yusuf Karadayı- Yusuf Karadayı ve Prof. Dr. K.Haspolat Hocamız- Yusuf Bey 1960 yılında doğduğunda burada vaftiz olduğunu anlattı.

Namazdan (dini ayin) sonra ayine katılanların parmaklarını içine batırarak alınlarına haç işareti yaptıkları aziz tarafından okunmuş suyun bulunduğu taşta

Namaza katılanların giydikleri cüppeler

Tarihi İncil, Arapça taş baskıdır

On emir Levhas

Keldani kilisesine ait 4 asırlık kapı

Aramice metin ve Türkçesi

Bir mezar taşı

İKONALAR VE AZİZLER

Yusuf en-Neccar (BARNABA) ve bebek İsa

Meryem ve Kucağında bebeği İsa

Keldani Azizleri

Resim–1

Resim–2

Resim–3

Resim–1/ Bir aziz ve etrafında pervaz duran melekler, Resim–2/ Meryem ana ve oğul İsa ve ona hizmet eden melekler. Resim–3/ Saint Antuvan büstü Adına dünyada 40 kilise bulunmaktadır. Saint Petyun eş anlamıyla Diyarbakır'da bir Keldani kilisesi mevcuttur.[26]

SONUÇ

Diyarbakır Keldanileri İslam öncesi asırlardan beri bu bölgede yaşamışlardır. M.S. 639 da Hz. Ömer döneminde Diyarbakır'ın Sahabe-i kiram tarafından fethedilmesinden sonra da, kendi öz inanç ve kültürlerini; -İslam'ın zimmî hukuku[27] çerçevesinde geliştirdiği, o engin, zengin ve özgün hoşgörüsü altında- koruyarak hep İslam ve Müslümanlarla birlikte iç içe yaşamışlardır. Daha sonraki asırlarda Emeviler, Abbasiler, Büyük Selçuklular, Artuklular, Anadolu Selçukluları, Osmanlılar ve Cumhuriyet döneminde hep var olagelmişlerdir.

Araştırmacı ve Akademisyen Kadir Albayrak, Osmanlı kayıtlarında Keldanilerle yaşanan herhangi bir problemin olmadığına da dikkat çekiyor. Yaşadığı coğrafyada bölge halkıyla ciddi bir sorun yaşamamış olan bu insanların nüfusu günümüzde oldukça azalmıştır. Çeşitli sebeplerle Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Göç edenlerin de tekrar geri dönmeleri sağlanmalıdır. Bu göç sebeplerinin ne olduğu konusunda sorduğumuz sorulara, güven sıkıntısı dolayısı ile cevap vermek istemedikleri için açıkça bir fikir belirtilememektedir.

Genel konjonktüre bakılınca özellikle 2000'li yılların başından bu yana, çeşitli zamanlarda yaşadığımız, azınlıklara karşı yapılan faili meçhul suikastlar ve işlenen cinayetler vb. birçok şey dikkate alındığında bir fikir sahibi olmak mümkündür. Üniter devlet yapısının bir zenginliği olan bu insanların yurt dışına göç etmeleri, oralarda ülkemizin aleyhine propaganda da kullanılmakta, azınlık sorunu olarak karşımıza çıkmakta, can mal ve mülkiyet güvenliği konusunda ülkemiz zora sokulmaktadır. Karşılıklı güven ortamı muhakkak oluşturulmalıdır. Bu güven ortamı tüm bölge halkı için de geçerlidir. Açılım politikası bu konuda önemli ve kaçırılmaması gereken bir fırsattır.

Diyanet İşleri Başkanlığının ve Müftülüklerimizin de bu açılım sürecinde bir şeyler yapması gerektiğini düşünüyoruz. Diyanet kurum olarak kendisini sadece Müslüman toplumun dini bir kurumu olarak görmemelidir.

Diyarbakır Keldanileri ve Keldani Kilisesi ile ilgili M. Çetin Demirhan'ın 29 Ağustos–5 Eylül 1993 tarihleri arasındaki tespitleri şöyle idi:

"Bir dönemler rengârenk giysili insanları içinde barındıran beyaz giysili rahibelerin, merdivenlerinde sohbet ettiği, vaftiz olacak çocukların ağlaştığı, ilahilerin her tarafa yankılandığı Diyarbakır Keldani Kilisesi'nde, artık hiçbir hareket, hiçbir hayat belirtisi yok. Tek başına tarihin derinliklerinden gelen seslerle avunuyor. Bazalt kayadan yapılmış olan görkemli kilise sıcak yaz günlerinde ve soğuk kış günlerinde artık insansız... Eskinin o görkemli ayinleri artık yapılmıyor. Müzik sesi de duyulmuyor. Sadece Pazar günleri gelebilen, birkaç yaşlı cemaat, kilisenin tek müşterisi. Kırık dökük birkaç tahta sıra, mihrapta plastik çiçekler, yerde kötü bir makine halısı... Artık gümüş şamdanlar, kök boyalarla yapılmış ikonlar yok, hepsi talan edilmiş." [28]

Şeklindeki tespitleri bugün yani 2010 yılı için artık o kadar karamsar gözükmemektedir. Kilisede yaptığımız gezi-gözlem ve incelemelerimizde gerekli tamirat ve bakımlar yapılmış duvarlar tekrar ikonalarla süslenmiş, sıralar yenilenmiş, tarihi kilise kapısı koruma altına alınmış mihrap ve adak yerleri, vaftiz alanı tekrar düzenlenmiş, lojman ve bahçe düzenlemesi yapılmıştır. Çalışmamızda bu son durum

26 *Kaynak verilmemiş tüm fotoğraflar Yrd. Doç. Dr. Muharrem Yıldız tarafından yerinde çekilmiştir. Ancak araştırmacılar kaynak göstermek suretiyle yararlanabilirler.*

27 *Köksal, Ismail; Zımmî Hukuku hakkında ayrıntı için bak: İslam Hukuku, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008 s.541,552.*

28 *Demirhan, M. Çetin; "Keldaniler Artık Yurtsuz..." EP(Ekonomi-Politika), 29 Ağustos–5 Eylül,1993.*

resimlerle de belgelenmiştir.

Diyarbakır Keldanileri Din adamı ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere Keldani Kilisesi'nde ibadet ve ayinleri yönetecek bir din adamı bulamamaktadırlar. Süryani Meryem Ana Kilisesi'nin rahibi Yusuf Efendi de olmasa Keldani Kilisesinde Namaz (Keldanilerin dilinde de ayin, namaz olarak kullanılmaktadır) kıldıracak kimseleri olmayacaktır.

Sonuç olarak Diyarbakır Keldanîleri; yaşadığı toplumla barışık, ticaretini yapan devlete vergisini veren, iş yerlerinde bir Müslüman›ın çalışmasından hiçbir şekilde rahatsızlık duymayan, T.C. Vatandaşı yani bizlerden birileri, ülkemizin ve bölgemizin kültürel zenginlikleridir. Doğu ve güneydoğu da yaşayan her vatandaş gibi sahip çıkılmayı beklemektedirler.

KAYNAKÇA

1. ALBAYRAK, Kadir; Keldaniler ve Nasturiler, Vadi Yayınları, Ankara Ekim 1997.

2. (B. D. İ. E.) T.C. Başbakanlık D.İ. Enstitüsü, Ankara(Tarihsiz)1927–1990 Genel Nüfus Sayımlarında Kullanılan Soru Kâğıtları,

3. DEMİRHAN, M. Çetin; "*Keldaniler Artık Yurtsuz...*" EP(Ekonomi-Politika), 29 Ağustos–5 Eylül,1993.

4. DVORNİK, Francis; Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a, Çev: Prof. Dr. Mehmet Aydın, T.T.K. Yayınları, Ankara 1990.

5. GÜNERİ,Hasan; "*Azınlık vakıflarının İncelenmesi*", Vakıflar Dergisi, V.G.M.Y.,sayı 10, Ankara (tarihsiz).

6. HANA İsa, "Gezi Raporu", Hujada Dergisi, sayı 1, Ocak 1995.

7. IMREK, Paşa, www.ajans3g.com/haber/yazar.asp? Paşa İmrek;13 Aralık 2008, 08:18.

8. KELDANİLER Mad. "http://tr.wikipedia.org/wiki/Keldaniler"

9. KÖKSAL, İsmail; İslam Hukuku, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008, Zımmî Hukuku hakkında geniş bilgi için bak.

10. KÜÇÜK, A. Prof. Dr. -TÜMER G. Prof. Dr., KÜÇÜK M.A. Dr., Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

11. PINAR Fatih, Keldaniler ile ilgili Foto:Atlas Dergisi/www.kesfetmekicinbak.com/kultur/din/05704/

12. STAFFORD,R.S.,Irak Asuristanı'nda 1933 Asur Soykırımı, çev:Ahmet Demir, Asurbanipal Yayınevi, İsveç,1994.

13. ŞEMSEDDİN SAMİ, Kamus'ul-A'lam, Mihran matbaası, İstanbul ١٣١٤.

14. TEZOKUR, Hadi Yrd. Doç. Dr.; I. Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır, 25-27 Mayıs 2009, Tebliğ: Diyarbakır'da Ayakta kalan Üç Kilise, Diyarbakır Valiliği Şubat 2010.

15. YILDIZ, Muharrem, Yrd. Doç. Dr.; I. Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır, 25-27 Mayıs 2009, Tebliğ: Diyarbakır'da Hıristiyan Rumlardan Arda Kalanlar, Diyarbakır Valiliği, Şubat 2010 s.194.

16. YILDIZ, Muharrem; Fotoğraflar: Araştırmadaki Kaynak verilmemiş tüm fotoğraflar Yrd. Doç. Dr. Yrd. Doç. Dr. Muharrem Yıldız tarafından yerinde çekilmiştir. Araştırmacılar, ancak kaynak göstermek suretiyle yararlanabilirler.

17. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080313_chaldeans.shtml

18. www.ajans3g.com/haber/yazar.asp